

A felrobbant csend

Markó Béla a líra Eötvös József bárója. Legalábbis nem tudok más magyar emberről, aki életében miniszteri, sőt, Markó esetében miniszterelnök-helyettesi rangot viselt, egyszersmind ilyen kitűnő szépíró lett volna. *Egy mondat a szabadságról* című új kötete szerintem eddig – szeptember utolsó hetében írom ezeket a sorokat – az egyik, ha nem a legjobb idei verseskötet. Ez annál érdekesebb, mert Markó lírájának fogadtatását, legalábbis az anyaországban, egy ideje mintha sajátos félszégység kísérné: a kritikusok valahogy szükségét érzik a költőt újra és újra felfedezni.

„Az utóbbi hónapok egyik felfedezettje nálam Markó Béla; szégyen, nem szégyen (inkább szégyen), de eddig nem nagyon figyeltem a költészetére” – vallotta be például az Olykor Leonárd néven író, tájékozatlansággal éppen nem vádolható blogger még 2012-ben a *Folyóméteren*, és olyan kritikát is olvasni, 2018-ból, amelynek rögtön az elején beismeri a szerző, hogy egészen addig nem érintette meg Markó lírája. Ez részben a határon túli irodalom keresztje lehet: Láng Zsolt is akkor kapott jelentős magyarországi díjat, amikor a nagy regénye nagy magyarországi kiadónál jelent meg.

Én sem a kiterjedt életmű teljes ismeretében nyilatkozom, de annak ellenére, hogy a költőnek például több szonettkötete is van, úgy érzem, az általam ismertek közül ez a mostani könyve a legegységesebb, leggazdagabb és legjelentősebb. Szerintem

Markónak most még a formaművészete is láthatóbb benne, mint amikor egész köteteket ragyogott be a szonettek vakító csillársora.

Ha például egy kísérlet erejéig a *Festékfoltok az éjszakán* című kötetben 2012-ben megjelent, *Vissza a Golgotáról* című, feszes formájú petrarcái szonettet a szórend módosításával megfosztjuk a rímeitől, akkor a következő szöveget kapjuk: „Az elsötétült kertben sündisznó jár, / s az édes cseresznye még fel-felizzik, / de hol van Isten, aki a ritkás testet / felszegezte, mindig készületlen / s mindig rémulten, ahogy a tágra nyitott fákon / átrepülnek a madarak, / mint bordák közt a lándzsa, / hogy ne ártson, mégis sebezzen, / hullnak már s lehülnek / a kereszt tövében a forró cseppek, / a megváltó szívében rigó motoz, / mert minden egybetart, hát végre egybeilleszkedik / véres lucskokban s fényben, / roppant kezében egy éhes kisgyereknek, / és ez sem több: csak egy marék cseresznye.” Úgy érzem, a vershez kimondottan hozzáad a kötött forma hiánya: olyan, mintha az olvasó szeme előtt születt volna meg, ellentétben az öntés nyomait, sorjás éleit – például az olyan nem éppen egyedi rímpárok formájában, mint az átrepülnek/lehülnek, tövében/szívében – magán viselő eredetivel.

Egy korábbi interjúban Markó így nyilatkozott a Ceaușescu-diktatúra és a versforma összefüggéséről: „Nem kínált kilépést valahová más-hová, csak befelé lehetett menekülni, és a szonett ilyen szempontból

volt akkor kihívás: hogy ebben a zárt világban lehetséges-e mégis önmagukat adni.” Világos, hogy a szonettben a költő képes önmagát adni, de ad még valami mást is, ami a későbbi versek ismeretében mintha nem tartozna elidegeníthetetlenül hozzá. Az *Egy mondat a szabadságról* kristályosan áttetsző szerkezetű kötet, ami azt jelenti, hogy számos felülete, a különböző ciklusok és azokon belül a más és más vagy éppen motivikusan összetartozó versek újabb és újabb fénytörésben mutatják ezt a nagyszabásúvá érett – ha úgy teszük: letisztult – költészetet.

A kötet élére kiemelt *Erdélyi nyár* című vers után a könyv hat ciklusra oszlik. A nyitó vers igen komplex szöveg, a kötet későbbi darabjainak is fontos sarokpontjait jelentő táj, természet, történelem és társadalom elválaszthatatlanul összekapcsolódik benne, és mindezt a lírai ének az a személyes, higgadtan érzelmes hangja fogja össze, amelynek a mai magyar költészetben a legközelebbi – de még így is viszonylag távoli – rokonát Nádasdy Ádám hűtötten izzó parlandójában vélem megtalálni.

„Errefelé mindig ilyen a nyár” – üti meg az alaphangot már az első sor, ami egyrészt Erdély és az anyaország különbözőségére utal, de rögtön az otthonosság szólamát is megpendíti, majd a következő sorral („láthatóak az eljövendő tél nyomai”) nemcsak Petőfi *Szeptember végén-jét* idézi meg, hanem – az egész kötet ismeretében – egyben Aranytól is az *Őszikéket*. (Markó sokszor rezignáltan összegez ugyan, de szerencsére nem búcsúzik, mint Arany.) A vers alapgondolata, hogy Petőfi bár síkságon – „egy csatára alkalmatlan, / ám

öldöklésre alkalmas síkon” – esett el, az mégis a Kárpátoktól ölelt Erdélyben van, ahol halála óta „már sokszorosan több időt” töltött, mint életében „a *pusztán* vagy *rónaságon*”. Vagyis a bukás helye tulajdonképpen az otthona lett. A vers nélkülözi a hamis pátosz minden szuszogós emelkedettségét, és bravúrosan bánik az egzisztenciális súlyokkal, azt sugallva, hogy Erdély nemcsak – bármilyen banális hangzik is ez odaát, érdemes kimondani ideát – az ott élő magyarok hazája, hanem valami Petőfi által szimbolizált lényeg révén, vagyis kulturálisan, ezt jelenti az összes magyar számára is. Illetve a vers ennél pontosabban írja le a helyzetet, amikor Magyarországot és Erdélyt „a kettőnk közös hazájából kiszakadt rész és rész” kifejezéssel illeti, megkockáztatva azt a vélekedést, miszerint a kettő közül „félek, hogy itt van nálunk / a teljes igazság”.

Az első ciklus a *Világítás* címet viseli, ami alighanem egy nyelvi transzilvanizmus: a halottak napi temetői gyertyagyújtásra utalhat. A halál, az elmúlás, illetve ezzel szoros összefüggésben az emlékezés fontos motívumai a könyvnek: nem lennék meglepve, ha a *Világítás* kötetecímeként is felmerült volna.

A *Könyörgés görög istenekhez* az ismert zénóni apória szellemében – a teknősbékát, ha egy kis előnye van, sose fogja utolérni Akhilleusz, mert mire odaér, ahol az egy adott pillanatban van, addig a teknőc már mindig egy kicsit előrébb vánszorgott – a végtelen részre osztott végességben keresi a halál ellenszerét. A *Fagyott kert* is hasonló gondolat kísérlet, de azt mintha a modernebb filozófia, az indukció hume-i kritikája vagy Bert-

rand Russell ihlette volna: az utóbbi emlékezetes példája szerint az, hogy egy csirkét minden reggel megetet a gazdasszonya, nem garantálja, hogy egy szép napon majd nem vágja el a torkát. Markó képe a tépőzárból indul ki – a gyártók rengeteg, de mégis csak véges számú tépést és zárást garantálnak –, majd egy nagyszabású természeti képet bont ki belőle: „fel kell készülnünk a pillanatra, / amikor nem csukódik össze az ég a földdel, / ernyedten lógnak a fák ágai, akárcsak / a végképp elhasznált tépőzár fekete fogai”.

A *Maradék* a kötet számos – sosem elvont, mindig nagyon plasztikus – istenes versének egyike. Igaz, Isten már az előző vers végén feltűnt, de jellemző módon ez ott voltaképp eltűnést jelentett: „szorítjuk vissza [...], már egyre kisebb, / de csak nevet rajtunk, és meghúzódik lent / a visszafagyott kertben, mint egy alvó tücsök.” Itt is erről van szó: Jézus teste is elfogyott a kereszten („mint a lassan kihűlő húscafatok / egy sebtében abbahagyott lakoma után”), amit az a felismerés tesz átélhetővé, hogy a lírai én előtt is ez a perspektíva áll. Az *Átfordítás* ugyanezt a képzetet variálja, kissé nehezkesebben: „lassan átcsorgunk / az egyik edényből a másikba”, „annyi fölösleges érzést előreküldtem”. Az *Átúszni a Szent Anna-tavat* ismét szép metaforán alapul: egy olyan rég kihűlt vulkáni kráter gramofontölcsérének vizében úszik a megszólaló, amely „gyűjti magába nappal a hangot, / és éjszakánként aztán visszajátssza” – bár néha csak „nyöszörgés” vagy „a fel nem robbant csend” jön belőle. A *Periszkóp* egyszerre könnyed és sűrű lírai emlékműve a fiatalságnak és a *Beatles*nek (ha valaki ezt

kevesli: a könyv vége felé Freddie Mercury is verset kap). Először itt jelenik meg a „forradalom” később kiteljesedő motívuma, de a kötet egyik nagyszerű képének fontos elemeként – „mint egy vízre bocsátott hatalmas gitár / lebeg a sárga tenger alattjáró / aztán óvatosan alámerül” – és példaként a sűrű szövésű anyagra ismét szóba kerül a Szent Anna-tó is, mert akár ennek vizéből is kilóghat az a periszkóp, amelybe a lírai én szeretne belenézni: „Hát ha meglátom Isten / gombafrizurás arcát, / amint lépdél felénk a vízen.” (Apró sorja vagy illesztési hiba, hogy az utóbbi mondat kicsit úgy hangzik, mintha az arc lépkedne.) A *Hagyatékb*an a szülők halála teszi megragadhatóvá az elmúlást, de a víz motívuma is jelen van, az anya szemének kék színében, amely a halál pillanatában talán az apáéhoz hasonlóan elszürkült, és „a tenger vizébe” szállt. A ciklusnak címet adó *Világítás* a szülői sírnál történt pillanatnyi egyensúlyvesztést nagyítja ki, a *Hátrahagyott ars poetica* a részekből megismerni próbált egész ismét filozofikus, mégis képekben gazdag verse. Ezt mondja Istenről: „úgy hasonlít hozzánk, mint [...] / a szél a rózsabokorhoz, amelyen áthalad, / viszi még egy ideig az illatot, / majd elejti és nem találja többé.” Az *Osztatás* közéleti versnek olvasható egészen addig, amíg ki nem derül, hogy a test majdani oszlásáról van szó. (Az utolsó sort – „Meggondoltad-e, Istenem?” – elhagyhatónak érzem.) A ciklus utolsó verse a *Téli napnyugta*, amely a kötet egyik legszebb képével indul: „A láthatárig érő tükörjégen / végiggurul egy lángoló gömb / de nem hagy nyomot rajta”.

A második, *Hiszékeny test* című ciklusban főleg istenes versek vannak, amelyek gyakran egyszersmind „jézusos” versek is. Nincs itt mód minden darabról külön beszélni, de az első versből, az *Örökkévaló*-ból érdemes kiemelni a hólapátolás nagyszerű képét: „Egyforma anyag mindenütt, / ugyanolyan hideg, ugyanolyan fehér, / nincs benne rész, és nincs sehol egész”, amit az utolsó versszak így fejleszt tovább: „Mintha egy angyal testét darabolnám, / se vére, se csontja, se semmije, / mindenütt ugyanolyan fontos / mindenütt száj, mindenütt szárny, / mégis hallgat, mint akit már megöltem.”

A Megváltó karácsonyfához hasonló levetkőztetését az *Epiphania Domini* így teszi érzékletessé: „dobozokba gyűjteni a csillogó / díszgömböket, Isten habkönnyű, / belül teljesen üres sejtjeit”. A kötet mindössze négy rímes verse közül éppen jó tempóban érkezik, valamivel innen a kötet egyharmadán, az első, az *Emmausz után*: „Nem bánom már a torlódó időt, / nem ijeszt meg, ami különbözik, / mert Isten mindig más alakot ölt, / s ami egyforma, egyre ördögibb”. A *Misztériumjáték* a kötet legdöbbenetesebb képen alapul: „Ez volt a Megváltó? Ennyire volt képes? / [...] / Mint valami mulatságos gólyalábon, / ugrálni csak a bűzös sárban?” A latrok világát látva jobb lett volna, ha nem is jön a Megváltó, de hát a tanítványok úgyis alszanak a borfoltos abroszra dőlve, miközben „egyetlen gólyalábon ugrál, / mégis gyorsan távolodik Isten.”

A költő sajátos észjárására nagyszerű példa a *Karácsonyi példabeszéd* eleje: „Az ördög sokkal okosabb nála, / csakogy az Isten mindenható, / ezért van a világban egyensúly, /

hiszen odalent a pokolban / gyorsabban kirakják a Rubik-kockát, / [...] / mégsem győzhet a gonosz, / mert kirakni ugyan nem tudja az Isten, / de egy szempillantás alatt újat teremt”.

Hiba lenne azonban azt hinni, hogy Markó mindig spekulálva filozofál, vagy csak (csak?) nagyszabású, talán csupán Rakovszky Zsuzsa allegóriáihoz hasonlóan kidolgozott képeket alkot. Igaz, a harmadik, *Kimentés* című ciklusban is van ilyen. A *Bent* című versben ez olvasható a lichthófról: „Fent fénydugó. / Isten kihúzza, csordultig tölti / fekete éjszakával”, a *Csak nézők* című vers pedig így írja le a falusi kultúrház moziját: „berregve elindult a vetítógép, / hosszú, megállíthatatlan orgazmusban / vastag sugárnyalábot lövellve a fejünk fölött”. De ebben a ciklusban már több az öregedő Illyés hangját idéző vagy akár kálnokysan anekdotikus darab: remek például a *Nyelvtan*, amelyben két román állampolgár, egy férfi és egy nő, egy erdélyi magyar és egy bánásági szlovák költő beszélget egy nyelven, amely egyiküknek sem anyanyelve: „ha csupán / ketten beszélgetnek, akkor is Bábel errefelé.”

Markótól tehát ebben a kötetében sem tűnnek idegennek a közéleti, társadalmi vagy éppen hétköznapi jelenségek témái. A negyedik, *Szocreál* című ciklusban még „álatmesék” is vannak: vers szól egy menyét elgázolásáról, a Marosvásárhely fölött ki tudja honnan megjelent sirályokról, és van egy Szabó Lőrinc-i – bár a nagy költőelőd ilyen természetű verseinél melegebb szívű – darab egy eltaposott csigáról is. Ugyancsak itt kapott helyet egy Anna nevű, hajléktalan asszonyról szóló miniciklus, de a motívumnya-

lábok összefonódására mi sem jellemzőbb, mint hogy még ebben az összefüggésben is meg tud jelenni a kisebbségi élethelyzet ábrázolása, egy új kendőről beszélve: „fázott a fejem, mondja, jó meleg / ebben a hűvös időben, / csak egy kicsit romános”. Valamivel alább pedig a kötetből ugyancsak nem hiányzó humorra jó példa ez a három sor: „ha jobban meggondolom, / tényleg romános egy kicsit, / nem romános, mondom határozottan”. Az Anna név ráadásul nemcsak a tavat, hanem a költő „Anná”-ját is felidézi – „nekünk is van egy Annánk” (*Magyar jelentéstan*) –, aki többnyire mintha tejüveg mögül sejlene elő a versekben, de gyakori jelenléte mégis beleszó a motívumok közé egy nem túl harsány, de erős szerelmi szálal is.

A *Vaktöltény* című ötödik ciklusnak már egyes verscímei is – *A republika ára*, *Egy mondat a szabadságról*, *Mikor leszünk forradalmárok?* – azt sejtetik, hogy ez kötet leginkább közéleti része. De a versekben ettől még sincs semmi publicisztikus, sőt, a hangvételük továbbra is kimondottan személyes. A Ceaușescu és felesége kivégzéséről a tévében látott képekről például ezt olvashatjuk: „ők élve semmiképpen sem / kellett nekünk, de holtan mire valók?” Ugyancsak szó esik itt egy szovjetunióbeli utazáson látott Lenin-portréről, amit egy félbevágott mákszembe faragtak bele, illetve itt található a kötet címadó verse, benne a romániai forradalom – a *Pót-kávé* című vers szavával élve: „pótforradalom” – idején „egy tizennégy éves kamasz” által mondott mondat a szabadságról: „Apa, én mostantól szívesen tanulom a románt.” A nyelv is olyan motívum, amelyet követve

újabb mintázat szerint olvasható végig a kötet: a ciklus utolsó verse, az *Ajakkerekítés* a legszebb magyar szavakról szólva felidézi Kosztolányi híres tízes listáját, de a lírai én a maga részéről mégis az olyan kifejezések mellett teszi le a garast, mint „Nyitvatartás” vagy „Az ajtók záródnak, kérjük, vigyázzanak”, vagy a határváros neve: „Biharkeresztes”.

Az utolsó ciklus *A vers hatalma* címet viseli, és itt megszorodnak azok a versek, amelyekben a versekről, a költészetről van szó (ilyenekre már korábban is volt példa). A *Földdobott Ady* játék a betűkkel („Adél az asszony. / A Dél. / Mindegyikben a D. / A Nagyváradban. / A Debrecenben”), míg a *Száz év hiány* egy alternatív, „konstruktív”, kormánypárti Ady-képet vázol fel. A maradék három rímes vers a kötet végére, az utolsó öt darab közé került: *A halottak napja Transzylvániában* szinte dalszöveg: „Egy-egy kivilágított Titanic / fel-felbukkan, majd elmerül, / gyűlnek a holtak a hajófenékben, / ritkul a zene itt felül.” A kötet záró darabja (*A vers hatalma*) nemcsak rímes, hanem refrénes is. Az utolsó versszak refrén előtti része így szól: „Mert amit kitalálsz, nem múlik el, / ha kinyílt a virág, nem hullik el”. Ennek tartalma azonban annyira ellentmond a tapasztalatnak, hogy talán szerencsésebb lett volna az utolsó előtti strófával befejezni ezt a nagyszerű kötetet: „Kérdés nélkül is van száz felelet / kérdezhettünk eddig épp eleget” – illetve persze a refrénnel: „csattog az ördög kecskepatája / a macskakövön.”

Markó Béla: *Egy mondat a szabadságról.* Budapest, 2020, Kalligram. 184 oldal, 3500 forint.